

כיצד אימהות ערביות משכילות בוחרות ספרים לילדיהן?

אחמד עאזם, ישראלה וייס

תקציר

המחקר המתואר במאמר זה נועד לבחון את סדר העדיפויות של אימהות ערביות בבחירת ספרים לילדיהן, וכן אם משתני רקע אישי ומקצועי משפיעים על הבחירה. זהו מחקר חלוץ באוכלוסייה הערבית בישראל, והוא נערך בשיטת המחקר הכמותי. המשתתפות במחקר, 131 אימהות, סטודנטיות להוראה במכון האקדמי הערבי בבית ברל, מילאו שלושה שאלונים: שאלון משתני רקע אישי ומקצועי, שאלון היגדים ושאלון קריטריונים. הממצאים העלו כי הנשאלות בחרו ספרים לילדיהן על פי שישה קריטריונים (מהגובה לנמוך): ספרות ילדים טובה, קליטות קלה, חושיות, יישומים בחיים ובגן, מסרים מורכבים וכלכלה. משתני הרקע האישי והמקצועי של המשתתפות לא תרמו להסבר הבחירה בקריטריונים, מלבד הגיל, שבו מצאנו הבדלים מובהקים בין אימהות צעירות למבוגרות בשני קריטריונים: קליטות קלה וחושיות.

מילות מפתח: אימהות ערביות, בחירת ספרי ילדים.

מבוא

אף שידוע שהורים בוחרים ספרים לילדיהם, מעט מאוד ידוע על דרך הבחירה, והמחקר בשפה הערבית בתחום זה מצומצם (אבירם, 2004; אבירם וארם, 2007; Anderson, Anderson, 2007; Shapiro, & Lynch, 2001; Owens, 1992; Robinson & Sulzby, 1984; Stone & Twardosz, 2003; Wilkinson, 2001). עד היום הופיע רק דוח מחקר אחד על בחירת ספרים לילדים ערבים בישראל ומחוצה לה (עאזם ווייס, 2009), ומאמר זה מתבסס עליו. אם כן, המחקר הוא מחקר חלוץ התורם להכרת דפוסים אלה בקרב האוכלוסייה הערבית. נבסס את דברינו על מאמרים עיוניים בנושא וכן על נתונים שהתקבלו בסדנאות להורים בגדה המערבית ובעזה. למחקר זה יש גם השלכות יישומיות מעבר לידע התאורטי העולה ממנו. הסטודנטיות שהשתתפו בו - אימהות ומורות לעתיד - למדו לבחור בצורה מושכלת ספרי קריאה לילדים, ועמדו מקרוב על ההשפעה החיובית של בחירת הספרים. חשיבותו רבה לסטודנטיות הלומדות להיות גננות ומורות. ממצאיו מלמדים על המטען החינוכי ועל התשתית האוריינית שהילדים מקבלים בבית, ומתוך הכרת הרגלי הקריאה יכירו הסטודנטיות מרכיבים אלה וילמדו להתייחס אליהם. גם הורים עשויים להפיק תועלת מהממצאים.

רקע תאורטי

הורים נוהגים לבחור ספרים לילדיהם ולקרוא להם אותם בקול כדי לעזור לילדים בהתפתחותם. כיצד בוחרים ההורים את הספרים? סטון וטוורדוס (Stone & Twardosz, 2001), שבדקו את הנושא בארצות הברית, מצאו שגננות דירגו שישה קריטריונים לבחירת ספרים על פי סדר חשיבות זה: איורים, נושא הספר, מוסר השכל, אורך הספר ועוביו, מספר המילים בעמוד וצבעוניות. בעקבות מחקר זה ערכו אבירם וארם (אבירם, 2004; אבירם וארם, 2007) מחקר בקרב 40 אימהות יהודיות וילדיהן. הן הציגו לאימהות רשימה של 11 קריטריונים: שפת הספר, עלילה, דמויות, שיקולים כלכליים, המלצות, איורים, גימיקים, שיקול עצמאי, ערכים, אורך הספר ועוביו ונושא הספר. הדירוג שהתקבל במחקר זה יוצג בפרק הממצאים.

עד כה לא נערך מחקר דומה בקרב אימהות ערביות בישראל. עם זאת, בסדנאות שערכו אלדאמן ואחרים (الضامن، سلامة، احشيش ونيروخ، 2008) לאימהות ברצועת עזה ובגדה המערבית התגבשה רשימה משותפת של קריטריונים לבחירת ספרי ילדים: הסיפור או העלילה, הדמויות, המסגרת (מקום וזמן), האיורים, הסגנון (השפה), נקודת הראות, התוכן, הצורה ושיקולים נוספים. קריטריונים אלה לא נבדקו בדיקה אמפירית.

חיבורים עיוניים רבים בערבית דנו בסוגיית השיקולים שמנחים הורים, מורים או ספרנים לבחור ספרים לילדים, שיש בהם כדי להסביר את הקריטריונים השונים שהציגו אבירם (2004), אבירם וארם (2007) ועאזם ווייס (2009):

- **השפה:** חוקרים רבים (אבו פנה אבו פנה, 2005; כילאני כילאני, אצל אלחדידי الحديدي, 1996; מעוז ואסעד מאעוז وأسعد, 2003; מואסי מואסי, 2006; עבד אלמג'יד عبد المجيد, אצל אבו פנה אבו פנה, 2005) מבקשים מסופרי ילדים לכתוב בשפה ערבית פשוטה, קרובה לשפה המדוברת, וזאת כדי לצמצם את הפער בין השפה העממית לשפה הספרותית ולעקוף את בעיית הדיגלוסיה הקיימת בשפה הערבית. כרכבי-ג'ראסי ואלסייד (كركبي-جرايسي والسيد, 2002) מוסיפות שלספרות יש תפקיד להרחיב את אוצר המילים של הילד ולאפשר לו להביע את עצמו בצורה ברורה ויפה.

- **העלילה:** המונח עלילה קיים בספרות הילדים כמו גם בספרות המבוגרים, כאשר אין הבדל מהותי בשימוש הנעשה בו לשני קהלי היעד. בשל כך כנראה חוקרי ספרות הילדים לא התייחסו אליו בחיבוריהם. על פי ריבלין (2001), עלילה היא חוט השדרה הכרונולוגי, העיצובי וההגיוני של הסיפור או של המחזה; רצף האירועים והנמקתם; מה מתרחש על תוואי הזמן בכל יצירה ומדוע הוא מתרחש בסדר זה ובפרופורציות אלה. לשיטתו, שלבי העלילה הם היצג, בסיס העימות, פיתוח העימות, משבר - שיא - מפנה, התרה, פתרון - סיום וסגירת המעגל.

- **הדמויות:** הדמויות (characters) הן כלל הגיבורים המופיעים בסיפור, ובאמצעותן מתרחשת העלילה. הדמויות יכולות להיות אמתיות או דמיוניות, יצורים חיים או דוממים.

יש ביניהן פשוטות ובעלות עמדות ברורות ומוגדרות שהקורא מבין מהר, ואחרות הן דמויות מסתוריות, שעמדותיהן סותרות וקשה להבינן (ברוך, 1983; ח'פאג'י خفاجي, 2006; טועיימה طعيمة, 1998; כרכבי-ג'ראיסי ואלסייד كركبي-جرايسي والسيد, 2002; מעוז ואסעד ماعوز وأسعد, 2003).

- **שיקולים כלכליים:** חוקרים טוענים שהורים נמנעים מרכישת ספרים בשל שיקולים כלכליים. מכאן נובעת הטענה שיש להוריד את עלותם הגבוהה של הספרים (אלעטשאן العطشان, 2005; טועיימה طعيمة, 1998; עבד אלפתאח عبد الفتاح, 2000). לטענה זו אין ביסוס תאורטי ישיר.
- **קבלת המלצות:** אימהות הבוחרות ספרים לילדיהן מושפעות מחוות דעתם של הגננת, של מבקרי ספרות, של חברים ומכרים ואף מהמלצות הניתנות בחוברות הדרכה להורים ולמורים. במגזר היהודי הדבר שכיח וידוע, אולם במגזר הערבי גורם זה נמצא עדיין בחיתוליו.
- **איורים וצבעים וכריכת הספר:** חוקרים רבים (אחמד أحمد, 2009; אסמאעיל إسماعيل, 2004; אלבקאעי البقاعي, 2006; אלג'באלי الجبالي, 2005; אללבדי اللبدي, 2001; טועיימה طعيمة, 1998; כרכבי-ג'ראיסי ואלסייד كركبي-جرايسي والسيد, 2002) מדגישים את חשיבותם של האיורים. הם רואים בהם גורם המעשיר את ספרי הילדים ומסייע בהשגת מטרותיהם החינוכיות של הספרים. לעתים השפעתם של האיורים גדולה מזו של המילים והמשפטים, שכן הם הופכים את ספרי הילדים ליצירות אמנות בעלות יופי ומשמעות, וכך מסייעים לפתח את טעמם האמנותי של הילדים ועוזרים להם לבנות תמונה קוגניטיבית המקלה עליהם לגשר בין המילים, הצבעים, התמונות והכותרות.
- **גימיקים או משחקים:** אסמאעיל (إسماعيل, 2004) ואלבקאעי (البقاعي, 2006) דנו בתוספות הנלוות לספרי ילדים וטענו שיש לנצל את ההתפתחות הטכנולוגית המאפשרת שימוש בחומרים שונים, כגון פלסטיק, בד ריחני ונייר חזק שמגעו נעים, או לצרף לספר כרטיסים, קלטות או אביזרים הקשורים לנושא.
- **שיקול דעת עצמאי וקריאת הספר לפני הקראתו:** ההחלטה לרכוש ספר מסוים, בחירה בסופר מסוים והקראת הספר קשורות בין השאר לשיקול דעת עצמאי. כרכבי-ג'ראיסי ואלסייד (كركبي-جرايسي والسيد, 2002) הראו שהשותפות בין הילד הצעיר לבין המבוגר, המתרחשת באמצעות הקראת הסיפור, מסייעת בתרגול של הילד להקשיב, להפנים את השפה ואת הדקדוק, ולאחר מכן להשתמש בשפה כדי להביע את עצמו ולתקשר עם הזולת. אלבקאעי (البقاعي, 2006) מציעה למחנכים (אך לא להורים) לקרוא את הסיפור לפחות שלוש פעמים לפני שהם מקריאים אותו לילדים.
- **ערכים:** ספרות הילדים, כאחד ממרכיבי החברות, אינה יכולה להיות מנותקת מערכי החברה שבה היא נוצרת. חוקרים רבים מיינו את הערכים לסוגיהם (לדוגמה סלע, 2006; אלשמאס

الشماس, 1996; פלוח פלוח, 1979; Schwartz et al., 2001; Levy, 1990 ואחרים). אנו בחרנו במיון פשוט ביותר (לפי עאזם עאזם, 2007) ובו סוגי הערכים האלה: ערכים לאומיים, ערכים חברתיים, ערכים הומניים, ערכים קוגניטיביים/ מדעיים, ערכים אינדיבידואליים, ערכי יצירתיות, ערכים דתיים וערכים הקשורים להנאה.

- **אורך הספר ועוביו:** לילדים הקטנים מתאימים ספרים בעלי נפח (גודל ועובי) גדול, ואילו אלה בעלי הנפח הבינוני והקטן מתאימים לילדים גדולים יותר (אלבקאעי البقاعي, 2006; ח'פאגי خفاجي, 2006; טועיימה طعيمة, 1998).
  - **הנושא:** מעוז ואסעד (ماعوز وأسعد, 2003) טוענים שהטקסט הספרותי המיועד לילדים חותר להקנות להם ידע לימודי, לשוני, תרבותי וסביבתי. לצדדים הלימודיים תפקיד ראשי בשירה הדידקטית והתיאורית, בסיפור האטיולוגי, בסיפור הריאליסטי ובסיפור העממי. לסיכום, אימהות (ומבוגרים אחרים) בוחרות ספרים לילדים על פי 11 קריטריונים. חוקרים שדנו בנושא לא הצביעו על קריטריון מסוים אלא הציעו קריטריונים שונים, ולכן לא ניתן להשוות ביניהם או לדרגם על פי חשיבותם.
- במחקרנו בדקנו את השיקולים של אימהות ערביות משכילות, מורות לעתיד, בבחירת ספרים לילדיהן. ייתכן שהממצאים שיעלו ישפיעו על עשייתן החינוכית של משתתפות המחקר בבית ובבית הספר. יש לבחון את הנושא מקרוב, שכן חשוב שמכשירי מורים ינחו את הסטודנטים להכיר את מערכת השיקולים של ההורים, שותפיהם לחינוך הילדים.

שאלות המחקר

1. מה הם הקריטריונים המנחים אימהות ערביות משכילות בבחירת ספרים לילדיהן, ומהו סדר העדיפויות שלהן?
2. האם יש קשר בין נתוני רקע אישי ומקצועי של אימהות ערביות לבין הקריטריונים שהן מפעילות בבחירת ספרים לילדיהן?

השיטה

אוכלוסיית המחקר

במחקר השתתפו 131 אימהות, סטודנטיות להוראה בשנת הלימודים תשס"ט (2009-2010) במכון האקדמי להכשרת מורים ערבים במכללה האקדמית בית ברל. את השאלונים קיבלו 140 סטודנטיות, והשיבו עליהם 131 (93.6%). מרבית הסטודנטיות גרות ביישובי המשולש, מכפר קאסם בדרום ועד כפר סאלם בצפון.

מאפיינים אישיים ומאפיינים דמוגרפיים: גיל המשתתפות היה 20-44 שנים (20-24 - 43.5%, 25-29 - 19.8%, בנות השלושים - 11.5%, ובנות הארבעים - 6.2%). מתוך חתך הגילים אפשר

להניח שהמשתתפות שגילן 20-24 הן סטודנטיות מן המניין בהכשרה להוראה, ומרבית הנבדקות מגיל 26 ומעלה הן מורות משתלמות, ורק בודדות מהן סטודנטיות מן המניין. כדי ליצור שתי קבוצות מובחנות (על מנת לחדד את ההבדלים) הוחלט למיין את המשתתפות לשתי קבוצות גיל: "צעירות" בנות 20-23 שנים (N=57, 32.2%) ו"מבוגרות" בנות 25-44 שנים (N=58, 44.3%). הנבדקות בנות ה-24 (N=16, 12.2%) הוצאו מחלק מהעיבודים הסטטיסטיים (עאזם ווייס, 2009).

מידת הדתיות: למעלה ממחצית מהמשתתפות (51.9%) מגדירות את עצמן מסורתיות, הקבוצה הגדולה הבאה - דתיות (40.0%), ולבסוף - החילוניות (3.0%). בשל שיעורן הנמוך הוצאו החילוניות מהמבחנים הסטטיסטיים המתייחסים לרמת הדתיות. **מספר הילדים:** שיעור הנבדקות שיש להן ילד אחד גבוה (55.0%).

מאפיינים מקצועיים

שנת לימודים במכללה: שיעור גבוה של נשאלות לומדות בשנה הרביעית (43%), פחות מחמישית לומדות בשנה השנייה (18.3%), וקבוצה קטנה יותר לומדת בשנה השלישית (14.8%). התפלגות שנות הלימודים של שאר הנבדקות מופיעה באחוזים נמוכים. נוסף על כך, מספר נבדקות (14.1%) לא ציינו מהי שנת הלימודים שלהן.

מסלול ומקצוע: השיעור הגבוה ביותר של נבדקות (25.1%) מתמחות בגיל הרך, אחריהן בסדר יורד: שפות (25.1%), חינוך מיוחד (14.8%), מדעים (10.3%), מחשבים (11.0%), היסטוריה (8.8%), אנגלית (8.8%) וסוציולוגיה (1.5%).

עיסוק בעת איסוף הנתונים: שיעור הנבדקות העוסקות בהוראה ולומדות במכללה הוא 62.2%, ואילו שיעורן של הסטודנטיות שאינן עובדות נמוך יותר ומסתכם ב-37.8% בלבד.

כלי המחקר

בשאלון המחקר שלושה חלקים: שאלון רקע אישי ומקצועי; שאלון היגדים בנושא שיקולים לבחירת ספרים; שאלון קריטריונים בתחום בחירת ספרים.

רקע אישי ומקצועי - החלק הראשון של השאלון עוסק במשתני רקע אישי ומקצועי. שאלון זה בודק משתנים בלתי-תלויים, כגון מספר ילדים, גילם ומינם, גיל האם ומידת הדתיות שלה. משתני רקע מקצועי הם שנת לימודים, מסלול לימודים, מקצוע התמחות ועיסוק האם.

היגדים - חלק זה מבוסס על שאלון היגדים שמילאו גננות בארצות הברית (Stone & Twardosz, 2001), בתרגום לעברית ובהתאמה לאוכלוסייה הנחקרת (אבירם, 2004). המהימנות של השאלון האמריקני ושל השאלון שהותאם לישראל לא נבדקה, הוא הדין לגבי התקפות. בשאלון שהותאם לישראל נמצאים הקריטריונים: שפה, עלילה, דמויות, שיקול כלכלי, המלצות, איורים, גימיקים, שיקול דעת עצמאי, ערכים, אורך הספר ועוביו ונושא הספר. בשאלון 32 היגדים הקשורים לקריטריונים שמפעילות האימהות בבחירת ספרים לילדיהן. המשתתפות דירגו את ההיגדים בסולם בן חמש דרגות (1=נמוך ביותר, 5=גבוה ביותר). רוב

ההיגדים נוסחו בחיוב, כגון: "חשוב לי שכריכת הספר תהיה מעניינת ומושכת" (היגד זה שייך לקריטריון האיור שהוצג ברשימת הקריטריונים); "אני בוחרת ספרים על פי המלצת הגננת" (היגד השייך לקריטריון ההמלצות); "חשוב לי שהמילים בספר יהיו מוכרות לילד שלי" (היגד השייך לקריטריון השפה). כך מנוסחים 32 היגדים, כאשר כל קבוצת היגדים שייכת לקריטריון אחד מתוך רשימת 11 הקריטריונים המוצגים בחלק השלישי.

קריטריונים - חלק זה מורכב מרשימה של 11 קריטריונים (משתנים תלויים), שעל פיהם אימהות בוחרות את הספרים לילדיהן, והוא מתבסס על השאלון המקורי של סטון וטוורדוס (Stone & Twardosz, 2001). את השאלון שתרגם אבירם (2004) והתאים לאוכלוסייה היהודית בישראל, תרגם עאזם לערבית.

המשתתפות במחקר התבקשו לסמן ברשימה את שלושת הקריטריונים המרכזיים שמנחים אותן בבחירת ספרים לילדיהן. טבלה 1 מציגה את הקריטריונים והיגדים לדוגמה (הרשימה המלאה מופיעה אצל עאזם ווייס, 2009, טבלה 2).

טבלה 1: הקריטריונים וההיגדים השייכים לכל אחד מהם²

מספר הקריטריון	הקריטריון	מספרי ההיגדים	היגד לדוגמה
1	שפה	28, 22, 1	חשוב לי שהמילים בספר יהיו מוכרות לילד שלי.
2	עלילה	20, 17, 16	אני מעדיפה ספרים לילדים שבהם העלילה קשורה לחיי היום-יום של בני.
3	דמויות	23, 19, 15	חשוב לי שהדמויות בספר יעוררו הזדהות אצל בני.
4	שיקול כלכלי	29, 18, 3	אני ממעטת לקנות ספרים לילדיי, כי מחירם גבוה.
5	המלצות	12, 6	אני בוחרת ספרים על פי המלצות הגננת.
6	איורים	32, 9, 4, 2	לדעתי, חשוב שהאיורים יהיו מרכזיים בספר.
7	גימיקים	26, 21, 10	אני מעדיפה ספרים שמצורף אליהם משחק או מדבקות.
8	שיקול דעת עצמאי	11, 7	אני קוראת את כל הספר לפני שאני מקריאה אותו לבן/לבת שלי.
9	ערכים	27, 24, 13	אני מעדיפה ספרים שמקנים ערכים לילדים.
10	אורך ועובי הספר	25, 8	אני חושבת שעדיף שספרים לילדים יהיו קצרים.
11	נושא הספר	31, 30, 14, 5	כשאני בוחרת ספר לילד, אני מחפשת לפי נושא מסוים.

2 השאלונים בעברית ובערבית מופיעים בנספחים.

עיבוד הנתונים

הניתוחים הסטטיסטיים היו התפלגות השכיחות של הממצאים שהתקבלו משלושת השאלונים ביחס לשאלות המחקר. מתוך הניתוחים הגענו לקריטריונים העיקריים שמפעילות אימהות ערביות משכילות.

ניתוח גורמים לשאלון ההיגדים

בטבלה 2 מוצגות התגובות להיגדים. מהטבלה עולה כי מניתוח הגורמים (מסוג Principal Axis Factoring בתוכנת SPSS) לשאלון ההיגדים התקבלו 12 גורמים המסבירים יחדיו 52.64% מן השונות. המהימנות הכוללת של שאלון ההיגדים כולו לפי אלפא קרונבך היא 0.796.

טבלה 2: ממצאי ניתוח הגורמים של שאלון הקריטריונים לבחירת ספרים לילדים על ידי אימהות (אבירם, 2004)

טעינות ההיגד	אחוז השונות המוסברת	שם הגורם במקור של אבירם	מספר הגורם	הפריטים (ההיגדים)
.663	13.61	דמויות	1	15. הדמויות יעוררו הזדהות אצל הילד. 13. הספר יעורר רגשות אצל בני/בתי.
.643		ערכים		14. אני מחפשת לפי נושא מסוים. 20. שיקרה משהו מעניין ומקורי בסיפור.
.517		נושא		16. עלילה הקשורה בחיי היום-יום של ילדי. 31. חשיפת הילד לחומרים מהמציאות.
.516		עלילה		23. מערכת יחסים אמיתית בין הדמויות. 17. קשר הגיוני בין האירועים בספר.
.507		עלילה		22. השפה בספר תהיה עשירה. 2. חשוב שהאירועים יהיו מרכזיים בספר.
.743	6.68	נושא	2	1. שהמילים בספר יהיו מוכרות לילד. 9. האירועים בספרים מאוד צבעוניים.
.664		דמויות		4. כריכת הספר תהיה מעניינת ומושכת. 6. בוחרת ספרים על פי המלצת הגנת.
.495		עלילה		21. מעדיפה ספרים שיש בהם משחק. 5. התאמת הספר לאירוע מתקרב.
.391		שפה		12. בוחרת ספר לפי המלצה או פרסום. גימיקים
.746	5.43	אירועים	3	נושא הספר
.477		שפה		המלצות
.450		אירועים		
.427		אירועים		
.704	4.58	המלצה	4	
.515		גימיקים		
.376		נושא הספר		
.360		המלצות		

טעינות ההיגד	אחוז השונות המוסברת	שם הגורם במקור של אבירם	מספר הגורם	הפריטים (ההיגדים)
.771	4.00	אורך ועובי הספר	5	8. בודקת את עובי הספר, מספר העמודים והמלל בכל עמוד.
.464		שיקול דעת עצמאי		7. קוראת את כל הספר לפני הקראתו לילד.
.900	3.27	ערכים	6	27. ספרים שיש בהם מסרים מורכבים.
.741	3.13	שיקול כלכלי	7	29. מעדיפה לקנות במבצע כמה ספרים יחד.
.377		נושא הספר		30. מעדיפה ספרים שעוסקים בנושא לימודי.
.342		אורך ועובי הספר		25. עדיף שספרים לילדים יהיו קצרים.
.809	2.80	שיקול דעת עצמאי	8	3. אני קונה מעט ספרים לילדיי כי מחיריהם גבוהים.
-.542		שיקול דעת עצמאי		18. רוכשת ספרים בעיקר במבצעים.
.626	2.73	דמויות	9	19. הדמויות צריכות להיות פשוטות.
.442		גימיקים		26. ספרים שהמגע שלהם נעים.
.617	2.43	איורים	10	32. מחפשת ספרים שבהם סגנון איור מיוחד.
.777	2.09	שיקול דעת עצמאי	11	11. קוראת את גב הספר לפני הקנייה.
.588	1.89	גימיקים	12	10. ספרים שמצורף להם משחק.
.393		שפה		28. שהשפה בספר תהיה נעימה לאוזן.
.374		ערכים		24. ספרים שמקנים ערכים לילדים.

הממצאים העולים מניתוח הגורמים ומהשוואתו למיון של אבירם (2004) אינם תומכים במבנה הקריטריונים (ובזיקה של כל היגד לאחד מהם), כפי שהוצע במקורות לשאלון (אבירם, 2004; אבירם וארם, 2007; Stone & Twardosz, 2001). תוכני ההיגדים בכל גורם מקשים להגדיר לו נושא, ומתוך כך לא ניתן לייחס לגורמים תוקף נראה.

הליך המחקר

המחקר נערך במהלך הסמסטר הראשון של שנת הלימודים תשס"ט. משתתפות המחקר היו סטודנטיות ערביות הלומדות במכון להכשרת מורים ערבים במכללה האקדמית בית ברל. כדי לבדוק את מידת התאמתם של השאלונים לאוכלוסייה הערבית הנבדקת השתמשנו בפן איכותי:

ביקשנו מעשר משתתפות, כולן אימהות, למנות את הקריטריונים שהן מפעילות בבחירת ספרים לילדיהן. שאלה מקדימה זו סייעה לנו להבהיר שתי סוגיות: האחת, אם המשתתפות יבינו את ההיגדים שבשאלון, והאחרת, אם יש קריטריונים נוספים שלא חשבנו עליהם. לאחר שהשיבו על השאלה המקדימה, העברנו לעשר המשתתפות את שלושת השאלונים. המחקר נעשה לאחר קבלת כל האישורים המתאימים מהמכון האקדמי להכשרת מורים ערבים בבית ברל.

ממצאים

ניתוח המרחב הקטן ביותר

כפי שאמרנו, ניתוח הגורמים איננו תומך במבנה של השאלון, לכן השתמשנו בשיטה נוספת לבחינת תוקף המבנה של השאלונים: תאוריית השטחות של גוטמן (facet theory) (Guttman, 1959) וניתוח המרחב הקטן ביותר SSA (Smallest Space Analysis), שהוא חלק ממנה (עאזם, 2004; עאזם ומסלובטי, 2008). ניתוח המרחב הקטן ביותר אפשר לנו להגיע לגורמים חדשים ועמם לתקפות המבנה של שאלון ההיגדים על פי הממצאים של תוכנת HUDAP (Amar, 2005). בטבלה 3 מוצגים מקדמי המהימנות של הקריטריונים המשמשים אימהות בבואן לבחור ספרים לילדיהן.

טבלה 3: מקדמי מהימנות של עקביות פנימית (אלפא קרונבך) לשאלון הקריטריונים לבחירת ספרים לילדים ביחס לכל המדגם (N=122-130)

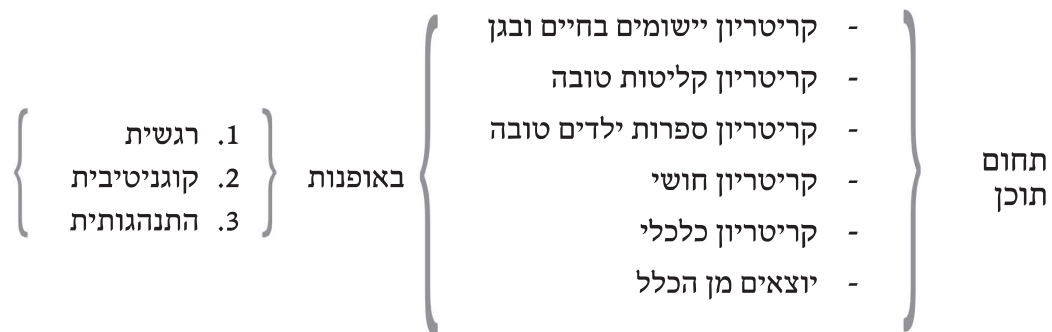
היגד	מדד	אלפא קרונבך	מספר ההיגדים בקריטריון	מספרי ההיגדים בכל קריטריון
	כללי	.789	32	32-1
1	ספרות ילדים טובה	.708	5	24, 23, 22, 20, 17
2	קליטות קלה	.595	9	28, 25, 19, 15, 14, 13, 11, 8, 7
3	חושיות	.693	8	32, 26, 21, 10, 9, 4, 2, 1
4	יישומים בחיים ובגן	.607	5	31, 30, 16, 6, 5
5	כלכלה	.591	3	29, 18, 3
		מתאם פירסון		
6	מסרים מורכבים*	$r \leq .243$ $p = .005$	2	27, 12

* במדד זה רק שני פריטים, ולכן חושב מתאם פירסון.

מהתבוננות במקדמי המהימנות המוצגים בטבלה 3 עולה, כי בנוגע לקריטריונים של בחירת ספרים על ידי אימהות, מקדם המהימנות הכולל במחקר הנוכחי הוא 79.9, אולם מקדמי המהימנות של עקביות פנימית (אלפא קרונברך) שנתקבלו בתת-קבוצות של היגדים היו בינוניים (59.71-). בחמשת הקריטריונים: ספרות ילדים טובה, קליטות קלה, חושיות, יישומים בחיים ובגן וכלכלה. אשר לקריטריון השישי, מסרים מורכבים, הכולל שני פריטים בלבד, חושב מתאם פירסון בין שני ההיגדים. החישוב העלה מתאם נמוך אך מובהק בין תשובות המרואיינות בהיגד "אני מעדיפה ספרים שיש בהם מסרים מורכבים" ובהיגד "אני בוחרת ספרים לילדיי לפי המלצה או פרסום בעיתון".

משפט המיפוי 1 מציג את הרציונל לבדיקת תקפות התוכן של שאלון הקריטריונים לבחירת ספרים לילדים על ידי אימהות (סטודנטית x תופסת את הקריטריונים לבחירת ספר לילד שלה y לפי

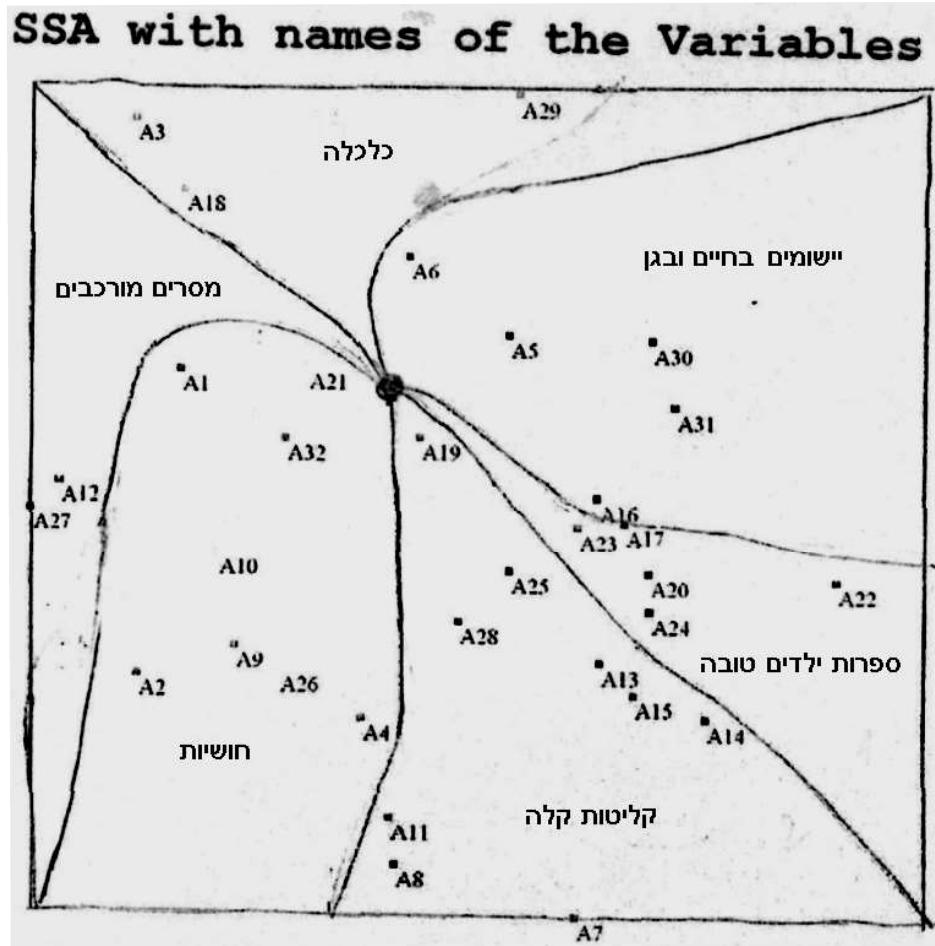
שטחה א

משפט מיפוי 2 - שטחת הטווח

בעקבות השימוש בניתוח המרחב הקטן ביותר (SSA) הצטמצם מספר הקריטריונים המובחנים והשונים מבחינה מושגית מ-11 ל-6, אם כי בקריטריון השישי יש "רעשים", כפי שיוסבר להלן. מפה פיזור המשתנים (תרשים 1) מציגה את פיזור המשתנים במרחב של ארבעה קריטריונים (מקדם הזרות 0.21 - coefficient alienation). הניתוח נערך לפי ציר 1x2.

תרשים 1: מפת פיזור המשתנים במרחב של משתני הקריטריונים של אימהות לבחירת ספרים לילדיהן (N=131)³

מהתבוננות במפת פיזור המשתנים עולה כי נוצר מבנה מעגלי ובו חלוקה המקטבת את המרחב לאזורים היוצאים מנקודה אחת. להלן נתאר את האזורים מימין לשמאל לפי כיוון השעון, וננסה לשייך את הקריטריונים החדשים שהתקבלו בהתאם לקרבתם זה לזה לפי שטחה או במשפט המיפוי: יישומים בחיים ובגן, ספרות ילדים טובה, קליטות קלה, חושיות, מסרים מורכבים וכלכלה.

הקריטריונים החדשים שמצאנו שונים באופיים מאלה של אבירם (2004), וזיהינו אותם בבדיקת מיקומו של כל אחד מ-32 ההיגדים (תרשים 1). כל אחד מההיגדים נבדק בנפרד על

3 תודה לפרופ' אריק כהן על הסיוע במיפוי הנתונים.

פי מספר ההיגד ולפי התוכן הסמנטי שלו ושל ההיגדים הנמצאים בקרבנו. כך נתקבלו שישה קריטריונים שבכל אחד מהם מגוון היגדים רחב יותר מזה שמצא אבירם (שם), והם מתקבצים לקריטריון חדש באופיו, שונה מזה שבשאלון. הקריטריונים החדשים וההיגדים השייכים לכל אחד מהם מפורטים בטבלה 3.

1. ספרות ילדים טובה: חמישה היגדים המגדירים מהי ספרות טובה בעיני האימהות. זוהי ספרות שיש בה קשר הגיוני בין האירועים, מובע בה משהו מעניין ומקורי, היא כתובה בשפה עשירה, יש בה מערכת יחסים אמיתית בין הדמויות, והיא מקנה ערכים לילדים.
  2. קליטות קלה: תשעה היגדים המשקפים מרכיבים המסייעים לילד לקלוט את הסיפור בקלות, בהם העובדה שהאם תקרא את הספר בעצמה לפני שתקרא אותו לילד, עובי הספר, ספר שיעור רגשות והזדהות אצל הילד, בחירת הנושא המסוים המתאים לילד ודמויות פשוטות. כאן המקום לציין שגורמים אחרים המגבירים את הקליטות ומסייעים לזכירה (חריזה מארגנת משמעות, משקל וכו') לא נבדקו בשאלון, לכן אין מקום לדון בהם כאן.
  3. חושיות: שמונה היגדים המתייחסים למגוון רחב של שימושים בחושים שונים: חוש השמיעה (מילים מוכרות לילד), חוש הראייה (איורים צבעוניים), חוש המישוש (משחק, מדבקות, מגע נעים).
  4. יישומים בחיים ובגן: חמישה היגדים הקשורים בהתאמת הספר לחיי היום-יום של הילד, העדפת ספר העוסק בנושא לימודי מסוים או ספר החושף את הילד לחומרים מהמציאות.
  5. כלכלה: שלושה היגדים העוסקים בצרכנות ברכישת ספרים. זהו הקריטריון היחיד שנשאר כפי שהשתמשו בו בשאלון ההיגדים המקורי.
  6. מסרים מורכבים: שני היגדים שעניינם בחירת ספרים לפי המלצה או פרסום והעדפת ספרים שיש בהם מסרים מורכבים. אין התאמה בתוכן בין שני הפרטים האלה. נוסף על כך, מיקום שניהם במפה רחוק מהיגדים שיש להם אותו מטען סמנטי: ציפינו שההיגד המדבר על מסרים מורכבים (27) יופיע בקריטריון ספרות טובה, אולם הוא מופיע רחוק בקצה הנגדי של המפה. בנוסף לכך, היגד ההמלצה או הפרסום בעיתון היה צריך להיות קשור בקריטריון היישומים בחיים ובגן ולהתמקם באזור של היגדים אלה, אבל הוא נמצא בקצה השני הנגדי רחוק מקבוצה זו וקרוב להיגד 27.
- לסיכום, המפה שהוצגה מאששת את תקפות המבנה של שאלון הקריטריונים שעל פיהם אימהות בוחרות ספרים לילדיהן.

שטח הטווח

על בסיס ממצאי ניתוח המרחב הקטן ביותר, לכל משתתפת חושבו ציונים בכל היגד על סולם בן חמש דרגות (1 - הערכה נמוכה, 5 - הערכה גבוהה).

תיאור המשתנים והמדדים

לאחר שניתוח SSA אישש את תקפות המבנה של שאלון ההיגדים, קובצו פריטי הקריטריונים השונים לשישה בלבד. בהמשך נבדקו הממוצעים וסטיות התקן של כל אחד מהפריטים המרכיבים קריטריונים אלה. להלן יידונו ממצאי ניתוח זה.

חשיבותם של הקריטריונים השונים לבחירת ספרים לילדים בידי אימהות ערביות

טבלה 4: ממוצעים וסטיות תקן לכל קריטריון (N=131)

מספר קריטריון	שם קריטריון	ממוצע	סטיית תקן
1	ספרות ילדים טובה	4.25	.54
2	קליטות קלה	4.03	.49
3	חושיות	3.81	.58
4	יישומים בחיים ובגן	3.75	.61
5	מסרים מורכבים	2.69	.74
6	כלכלה	2.58	.74

דפוס הממצאים מלמד שדירוג ממוצעי הפריטים בספרות ילדים טובה היה הגבוה ביותר (M=4.58-3.95), ולאחריו בסדר יורד קליטות קלה (M=4.41-3.71), יישומים בחיים ובגן (M=4.26-2.75) וחושיות (M=4.22-3.38). דירוג לא גבוה קיבלו הקריטריונים כלכלה (M=3.32-1.82) ומסרים מורכבים (M=2.85-2.53).

טבלה 5: מבחן t למדגמים תלויים לבדיקת הבדלים בדירוג הממוצעים (N=131)

סוג הממד	ממוצע	סטיית תקן	ערך של t	(sig)p
ספרות ילדים טובה	4.24	.53	5.80	.00***
קליטות קלה	4.02	.49		
קליטות קלה	4.02	.49	4.46	.00***
חושיות	3.81	.58		
חושיות	3.81	.58	.06	.29
יישומים בחיים ובגן	3.75	.61		

(sig)p	ערך של t	סטיית תקן	ממוצע	סוג המדד
.00***	13.69	.61	3.75	יישומים בחיים ובגן
		.74	2.69	מסרים מורכבים
.19	1.31-	.74	2.69	מסרים מורכבים
		.73	2.58	כלכלה

*** $p \leq .001$

מטבלה 5 עולה שיש ארבע דרגות חשיבות לקריטריונים: במקום הראשון - ספרות ילדים טובה, במקום השני - קליטות קלה, ובשלישי - חושיות ויישומים בחיים ובגן, שביניהם ההבדל בחשיבות בעיני האימהות איננו מובהק. גם בין פריטי הקריטריון הרביעי - מסרים מורכבים וכלכלה - לא היה הבדל מובהק.

תפיסת חשיבותם של קריטריונים שונים לבחירת ספרים לילדים בהתאם לגיל הנשאלות
 בבדיקה לפי נתונים אישיים ומקצועיים לא נמצאו הבדלים בין האימהות מלבד בגילן, שבו נמצאו הבדלים מובהקים בשניים מהקריטריונים (טבלה 6).

טבלה 6: הבדלים בין אימהות "צעירות" ל"מבוגרות" בתפיסת חשיבותם של שני קריטריונים לבחירת ספרים לילדים

(sig)p	ערך של t	סטיית תקן	ממוצע	קבוצה	קריטריון
.01**	2.38	.32	4.15	צעירות	קליטות קלה
		.60	3.93	מבוגרות	
.00***	2.84	.50	3.96	צעירות	חושיות
		.65	3.65	מבוגרות	

** $p \leq .05$ *** $p \leq .001$

הממצאים המופיעים בטבלה 6 מעידים על הבדל מובהק בין אימהות צעירות למבוגרות בחשיבות שהן מייחסות לקליטות קלה ולחושיות. לא נמצאו הבדלים בחשיבות המיוחסת לשאר הקריטריונים.

נוסף על כך בדקנו הבדלים בין אימהות לפי רמת הדתיות של האם, מספר הילדים שלה, גיל הילד ומין הילד, שנת לימודים של האם, מסלול לימודים, מקצוע התמחות ועיסוק האם. לא נמצאו הבדלים בין האימהות במשתנים הללו.

דיון וסיכום

ממפת הפיזור (תרשים 1) עולים שישה קריטריונים המשמשים אימהות ערביות בבואן לבחור ספרים לילדיהן. בבדיקת טווח הממוצעים של הקריטריונים התקבלו ארבע דרגות מובחנות והן (בסדר חשיבות יורד): ספרות ילדים טובה, קליטות קלה, חושיות ויישומים בחיים ובגן, מסרים מורכבים וכלכלה. עולה מכך שהקריטריון החשוב ביותר בבחירה הוא הרמה הספרותית של הספר, ולאחריו מידת הקליטות שלו ומידת הרלוונטיות שלו לחיים בבית ובגן.

במבחני t נמצא שאין הבדלים מובהקים בין הקבוצות לגבי מידת הדתיות, שנת הלימודים, מין הילד, מספר הילדים, שנת לימודים של האם, מסלול לימודים, מקצוע התמחות ועיסוק האם. רק במבחן אחד מצאנו הבדלים בין משתתפות צעירות למבוגרות בקריטריונים קליטות קלה וחושיות. מהממצאים עולה שיש הבדלים מובהקים בין אימהות צעירות לבין אימהות מבוגרות, ושצעירות מעריכות יותר ממבוגרות שני קריטריונים אלה.

ציפינו למצוא הבדלים בין הנשאלות בתחומים רבים, אך להפתעתנו גילינו הומוגניות בגישת המשתתפות המשתייכות לתרבות דומיננטית אחת, והיא התרבות הערבית. את ההומוגניות אפשר להמשיך לתלות בעובדה שרוב המשתתפות הגדירו את עצמן מסורתיות-דתיות.

המחקר הנוכחי הוא מחקר חלוץ הבודק את הקריטריונים המשמשים אימהות משכילות מהאוכלוסייה הערבית בישראל בבואן לבחור ספרים לילדיהן. נושא זה זכה להתייחסות מעטה בישראל ובעולם, ולפי מיטב ידיעתנו, זהו המחקר הראשון מסוגו באוכלוסייה ערבית בכלל. השאלונים שקיבלו המשתתפות הסתמכו על השאלון של אבירם (2004), אשר השתמשה ב-11 קריטריונים הנחשבים כלים ספרותיים. במחקרנו הנוכחי, בעזרת ניתוח SSA, הגענו לשישה קריטריונים, וכך הגדרנו לנושא הנחקר כלים יישומיים-מחקריים. כלים אלה מתאימים לאימהות המחפשות ספרים לילדיהן. לדעתנו, יש בכך פריצת דרך במחקר הקשור בבחירת ספרים לילדים.

כדי שנוכל לענות על שתי שאלות המחקר שהצבנו לעצמנו, העברנו שלושה שאלונים לקבוצת אימהות שהן סטודנטיות הלומדות במכון האקדמי להכשרת מורים ערבים בבית ברל. הופתענו לגלות שעד למחקר הנוכחי לא נבדקו מהימנותו ותקפותו של השאלון, אף על פי שכבר שימש כלי מחקר בארצות הברית ובישראל. תקפות המבנה של שאלון ההיגדים לא אוששה במחקרנו באמצעות ניתוח גורמים, לכן פנינו למומחה בתורת השטחות שסייע לנו להכין את מפת פיזור המשתנים ולאשש את תקפות המבנה של השאלון בעזרת ניתוח SSA. בעזרת כלי זה הצטמצמו 11 הקריטריונים שבשאלון המקורי לשישה, ואלה הסתדרו בארבע דרגות של חשיבות. נראה כי הקריטריון החשוב ביותר הוא ספרות ילדים טובה. אנו סבורים שאימהות חשות שעליהן להקפיד על רמה ספרותית סבירה, ולכן הן בוחנות את הספרים מהיבט זה. הקריטריון הכלכלי הוא האחרון. להערכתנו, אין כאן דיווח כן מצד הנשאלות, משום שצרכנים מושפעים ממבצעים ומהצעות מפתות, ולכן סביר להניח שבזמן הרכישה המשתתפות מושפעות ממבצעים ומתפתות

לקנות ספרים שלא תכננו לרכוש. שתי הדרגות המרכזיות הולמות את הצרכים של הילד בגיל הרך ומתייחסות לקליטות קלה ולחושיות וליישומיות בחיים ובגן. להפתעתנו, נמצא שאין קשר בין משתני רקע אישי ומקצועי לבין בחירה בקריטריונים. רק במבחן אחד היו הבדלים מובהקים בין אימהות צעירות לאימהות מבוגרות בקריטריונים קליטות קלה וחושיות, הנובעים, לדעתנו, מגילן הצעיר של האימהות הערביות הנמשכות בעצמן למרכיבים אלה.

מגבלות המחקר

לדעתנו, מסתמנת עדות להשלכות יישומיות הנוגעות לייעוץ להורים בבחירת ספרים לילדיהם בהסתמך על ששת הקריטריונים שעלו במחקר זה, אולם יש לערוך מחקרים מעמיקים ורחבים יותר בנושא. כאמור, המדגם שלנו היה מצומצם (N=131) וכלל רק סטודנטיות אימהות הלומדות במכון האקדמי הערבי בבית ברל. על מחקרים עתידיים לשתף סטודנטיות אימהות הלומדות במכללות ערביות אחרות בארץ.

כמו כן ייתכן שקיימים קריטריונים נוספים שלא הופיעו במפת פיזור המשתנים, אולי בגלל צורת הניסוח של ההיגדים או בשל המספר המצומצם של הנשאלות. לטובת מי שירצה להשתמש בשאלון ההיגדים בהיקף רחב יותר, אנו ממליצים להיעזר בעתיד במומחה לניסוח שאלונים.

המלצות

על סמך מחקר זה אנו ממליצים לאנשי חינוך להגביר את המודעות של הסטודנטיות להוראה, שהן האימהות והמחנכות בעתיד, לאופן שבו יש לבחור ספרים לילדים - הן לילדיהן והן לתלמידיהן. יש לשלב נושא זה בהכשרה המקצועית של הסטודנטיות. נוסף על כך, אנו ממליצים לערוך ימי עיון לגננות, למורות ולמורים לגיל הרך בנושא הקריטריונים לבחירת ספרים לילדים, כדי להעלות את המודעות לשיקולים הנוגעים לבחירת ספרים לתלמידים.

מבחינה מתודולוגית אנו מציעים להרכיב שאלון חדש בנושא בחירת ספרים לילדים. בשאלון החדש יהיה ביטוי לפרטים שחסרים בשאלון שהשתמשנו בו, כגון גורמים נוספים המגבירים את הקליטות (לדוגמה חריזה ומשקל). כפי שראינו, הנושא אינו פשוט ויש להתייחס לכלל הפרטים המרכיבים אותו. ניתן להשתמש בקריטריונים שמצאנו, אבל מומלץ להשמיט מהשאלון את קריטריון האלמנטים המורכבים.

מקורות

אברם, ס' (2004). הסיפור שאינו נגמר: הקשר בין קריאת ספרים ובחירתם על-ידי אימהות לבין התפתחות אוריינית ורגשית-חברתית של ילדי גן חובה. עבודת מוסמך שלא פורסמה, אוניברסיטת תל-אביב.

אבירים, ס' וארם, ד' (2007). הסיפור שאינו נגמר: הקשר בין קריאת ספרים ובחירתם על-ידי אימהות לבין התפתחות אוריינית ורגשית-חברתית של ילדי גן חובה. עבודה לקראת תואר "מוסמך במדעי הרוח", אוניברסיטת תל-אביב.

ברוך, מ' (1983). לכל שיר יש שם - עיוני ספרות ולשון בשירת ילדים. רמת השרון: פפירוס. סלע, ע' (2006). החינוך לערכים בעידן של צריכה - פאנל. הד הגן, ב, 22-33. עאזם, א' (2004). הקשר בין משתני רקע אישי ומקצועי ותפיסת הקונטקסט הבית ספרי לבין שמרנות ופתיחות בקרב מורים ערבים בבתי-ספר יסודיים בישראל. חיבור לשם קבלת "תואר מוסמך", בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן. עאזם, א' ווייס, י' (2009). הבחירה של אימהות ערביות משכילות בספרים לילדיהן. דוח מחקר שהוגש למכון מופ"ת.

עאזם, א' ומסלובטי, נ' (2008). שאלון ההקשר הבית ספרי באוכלוסיית מורים בחינוך הערבי בישראל, השוואה בין ניתוח גורמים לניתוח הדמיון המבני. בתוך א' יניב וד' אליצור (עורכים), תורת השטחות - תיאוריה ומחקר במדעי החברה (עמ' 87-98). עמותת תאוריית השטחות.

ריבלין, א' (2001). מונחון לספרות. תל-אביב: ספרית פועלים. أبو فنه, م. (2005). أدب الأطفال، ماهيته ومراحل تطوره عالمياً وعربياً. دراسات في أدب الأطفال العربي. نعيم عرايدي (محرر). مركز أدب الأطفال، الناصرة: دار النهضة. أحمد، س. (2009). أدب الأطفال - قراءات نظرية ونماذج تطبيقية (ط. 2). عمان: دار المسيرة. إسماعيل، م. (2004). المرجع في أدب الأطفال. القاهرة: دار الفكر العربي. البقاعي، إ. (2006). المتقن في أدب الأطفال والشباب لطلاب التربية ودور المعلمين. بيروت: دار الراتب. الجبالي، ح. (2005). آداب الأطفال وسلوكياتهم. عمان: دار صفاء. الحديدي، ع. (1996). في أدب الأطفال (الطبعة السابعة). القاهرة: مطبعة الأنجلو المصرية. الشمس، ع. (1996). القصة الطفلية في سوريا: دراسة تحليلية للقيم التربوية: دراسات نقدية عربية، 14. منشورات وزارة المعارف، دمشق: مكتبة الأسد. الضامن، ا.، سلامة، ك.، احشيش، و. ونيروخ، س. (2008). قائمة معايير لاختيار كتب الأطفال. رام الله: مركز تامر.

العطشان، م. (2005، 18 أيلول). مشكلات أدب الأطفال. مؤتمر أدب الأطفال في فلسطين. مكتبة بلدية البيرة ومؤسسة دياكونيا السويدية.

اللبدی، ن. (2001). أدب الطفولة، واقع وتطلعات (دراسة نظرية تطبيقية). عمان: دار الكتاب الجامعي. خفاجي، ط. (2006). أدب الأطفال في مواجهة الغزو الثقافي. طنطا: دار مكتبة الإسرائ. طعيمة، ر. (1998). أدب الأطفال في المرحلة الابتدائية - النظرية والتطبيق، مفهومه وأهميته - تأليفه وإخراجه - تحليله وتقويمه. القاهرة: دار الفكر العربي.

عازم، ا. (2007). التربية للقيم وأدب الأطفال. مجلة الرسالة - المعهد الأكاديمي لإعداد المعلمين العرب، بيت بيرل، العدد ال-14، 67-98.

عبدالفتاح، ا. (2000). أدب الأطفال في العالم المعاصر (رؤية نقدية). القاهرة: مكتبة الدار العربية للكتاب. فلوح، ف. (1979). القيم التربوية السائدة وتقنيات العمل التربوي في أنشيد الأطفال لسليمان العيسى. وثائق المؤتمر الثاني عشر للاتحاد العام للكتاب العرب- ج 2.

- כרכבי-גראיסי, ח. والسيد، ت. (2002). أنا وكتبي - دليل مُساعد للأهل والمربين لاختيار كتب الأطفال. الناصرة: مركز الطفولة - مؤسسة حضانات الناصرة.
- ماعوز، ن. وأسعد، د. (2003). الأنواع الأدبية في أدب الأطفال العربي للطفولة المبكرة (طبعة تجريبية). تل أبيب: المركز البيداغوجي-التكنولوجي (مباط-عمال).
- مواصي، ف. (2006). اللغة في أدب الأطفال. محاضرة ضمن يوم دراسي: مؤتمر أدب الأطفال الفلسطيني لعرب الداخل، مؤسسة الأسوار للتنمية الثقافية والاجتماعية، مركز ثقافة الطفل - عكا والجليل.
- Amar, R. (2005). *HUDAP Manual* (3rd ed.). Jerusalem: The Hebrew University.
- Anderson, J., Anderson, A., Shapiro, J., & Lynch, J. (2001). Father's and mother's book selection preferences for their four-year-old children. *Reading Horizons*, 41(4), 189-210.
- Guttman, L. (1959). *Introduction to facet design and analysis. Proceeding of the fifteenth international congress of psychology*. Amsterdam: North Holland.
- Guttman, L. (1968). A general nonmetric technique for finding the smallest coordinate space for configuration of points. *Psychometric*, 33, 469-506.
- Levy, S. (1990). Values and deeds. *Applied Psychology: An International Review*, 39 (4), 379-400.
- Owens, E. K. (1992). *Parent decision making in reading aloud to first graders*. Unpublished Ed.D. Dissertation. Illinois: National-Louis University.
- Robinson, F., & Sulzby, E. (1984). *Children, parents and "favorite" books: An interview study*. Evanston, IL: Northwestern University.
- Schwartz, S. et al. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542.
- Stone, S., & Twardosz, S. (2001). Children's books in child care classrooms: Quality, accessibility and reasons for teacher's choices. *Journal of Research Education*, 16(1), 53-69.
- Wilkinson, K. (2003). Children's favorite books. *Journal of Early Childhood Literacy*, 3(3), 275-301.

נספחים**נספח 1: שאלון פרטים אישיים**

לפניך שאלון פרטים אישיים. מלאי את החסר והקיפי בעיגול את התשובה המתאימה לך ביותר.

מקום מגורים _____

גיל הילד בין 3-5 _____

מין הילד/ ה _____ א. נקבה ב. זכר

ילדים נוספים בבית

אנא צייני את מין הילדים וגילם לפי סדר לידתם:

1. בן/בת _____ שנים.

2. בן/בת _____ שנים.

3. בן/בת _____ שנים.

4. בן/בת _____ שנים.

5. בן/בת _____ שנים.

6. בן/בת _____ שנים.

השכלה

שנת הלימודים במכון: _____

מסלול הלימודים: _____

מקצוע

מקצוע האם: _____

מקצוע האב: _____

באיזו מידה היית מגדירה את עצמך מבחינת שמירה על המסורת?

כמעט ולא שומרת/ שומרת במידה בינונית/ שומרת במידה הדוקה/ שומרת במידה הדוקה מאוד

תודה רבה על שיתוף הפעולה!

נספח 1: استبيان تفاصيل شخصية

أمامك استبيان تفاصيل شخصية. أكمل الناقص وارسمي دائرة حول الجواب الأنسب لك:
جنس الولد: (أ). أنثى (ب). ذكر. جيل الولد: بين 3-5 سنوات.

الأم

البلاد التي وُلدت فيها: _____

سنة الولادة: _____

الأب

البلاد التي وُلد فيها: _____

سنة الولادة: _____

أولاد في العائلة

الرجاء تسجيل جنس الأولاد وجيلهم حسب ترتيب ولادتهم:

1. ذكر/أنثى سنة الولادة: _____

2. ذكر/أنثى سنة الولادة: _____

3. ذكر/أنثى سنة الولادة: _____

4. ذكر/أنثى سنة الولادة: _____

5. ذكر/أنثى سنة الولادة: _____

6. ذكر/أنثى سنة الولادة: _____

الثقافة

سنة الدراسة في الكلية: _____

التخصص: _____

مهنة الأم: _____ عمل الأم: _____ جيل الأم: _____

مهنة الأب: _____ عمل الأب: _____ جيل الأب: _____

الوضع العائلي

1. متزوج/ة 2. مطلق/ة 3. أرمل/ة 4. آخر _____

هل عائلتكم: 1. دنيوية 2. تقليدية 3. متدينة؟

شكرًا على التعاون!

נספח 2: שאלון שיקולים בבחירת ספרים לילדים

אימא יקרה,

לפנייך רשימת היגדים העוסקים בספרי ילדים. ליד כל היגד ספרות על רצף. בחרי את הספרה המתאימה לך ביותר. כמובן שאין תשובות נכונות או שגויות. יש לסמן את הנכון ביותר עבורך.

מספר היגד	היגד	לא מסכימה כלל				מסכימה בהחלט
1.	חשוב לי שהמילים בספר יהיו מוכרות לילד שלי.	1	2	3	4	5
2.	לדעתי חשוב שהאיורים יהיו מרכזיים בספר.	1	2	3	4	5
3	אני ממעטת לקנות ספרים לילדיי, כי מחירם גבוה.	1	2	3	4	5
4.	חשוב לי שכריכת הספר תהיה מעניינת ומושכת.	1	2	3	4	5
5.	חשוב לי להתאים את הספר לאירוע מתקרב, כמו למשל חג, הולדת אח, תחילת שנת לימודים.	1	2	3	4	5
6.	אני בוחרת ספרים על פי המלצת הגננת.	1	2	3	4	5
7.	אני קוראת את כל הספר לפני שאני מקריאה אותו לבן/בת שלי.	1	2	3	4	5
8.	אני בודקת את עובי הספר - מספר עמודים וכמות המלל בכל עמוד, לפני שאני בוחרת אותו.	1	2	3	4	5
9.	אני מעדיפה ספרים לילדים שבהם האיורים מאוד צבעוניים.	1	2	3	4	5
10.	אני מעדיפה ספרים שמצורף אליהם משחק או מדבקות.	1	2	3	4	5
11.	לפני שאני מקריאה ספר לבן/בת שלי, אני קוראת את הטקסט שעל גב הספר.	1	2	3	4	5
12.	אני בוחרת ספר לילדי לפי המלצה או פרסום בעיתון.	1	2	3	4	5
13.	חשוב לי שהספר יעורר רגשות אצל בני/בתי.	1	2	3	4	5
14.	כשאני בוחרת ספר לילד, אני מחפשת לפי נושא מסוים.	1	2	3	4	5
15.	חשוב לי שהדמויות בספר יעוררו הזדהות אצל הילד שלי.	1	2	3	4	5
16.	אני מעדיפה ספרים לילדים שבהם העלילה קשורה לחיי היום-יום של ילדי.	1	2	3	4	5
17.	חשוב לי שיהיה קשר הגיוני בין האירועים בספר.	1	2	3	4	5
18.	אני רוכשת ספרי ילדים בעיקר כשיש מבצעים.	1	2	3	4	5

מספר היגד	היגד	לא מסכימה כלל				מסכימה בהחלט
19.	אני חושבת שהדמויות בספרי ילדים צריכות להיות פשוטות (כלומר לא מורכבות או עמוקות במיוחד).	1	2	3	4	5
20.	חשוב לי שיקרה משהו מעניין ומקורי בסיפור.	1	2	3	4	5
21.	ספרים שיש בהם איזשהו משחק הם יותר טובים בעיניי (למשל: דפים נפתחים, מכתבים נשלפים וכדומה).	1	2	3	4	5
22.	חשוב לי שהשפה בספר תהיה עשירה (למשל: אוצר מילים גדול).	1	2	3	4	5
23.	חשוב שתהיה מערכת יחסים אמיתית (משכנעת) בין הדמויות בספר.	1	2	3	4	5
24.	אני מעדיפה ספרים שמקנים ערכים לילדים.	1	2	3	4	5
25.	אני חושבת שעדיף שספרים יהיו קצרים.	1	2	3	4	5
26.	אני אוהבת ספרים שהמגע שלהם נעים, למשל שיש להם כריכה חלקה או פרוותית.	1	2	3	4	5
27.	אני מעדיפה ספרים לילדים שבהם יש מסרים מורכבים.	1	2	3	4	5
28.	חשוב לי שהשפה בספר תהיה נעימה לאוזן וקולחת.	1	2	3	4	5
29.	אני מעדיפה לקנות במבצע כמה ספרי ילדים יחד.	1	2	3	4	5
30.	אני מעדיפה ספרים שעוסקים בנושא לימודי מסוים (לדוגמה: צבעים, חיות היער וכדומה).	1	2	3	4	5
31.	להערכתי, ספרי ילדים צריכים לחשוף את הילד לחומרים מהמציאות.	1	2	3	4	5
32.	אני מחפשת ספרים לילדים שבהם יש סגנון איור מיוחד.	1	2	3	4	5

תודה על שיתוף הפעולה!

נספח 2: استبيان اعتبارات لاختبار كتب أطفال

الأم العزيزة،

أمامك قائمة أقوال لها علاقة باختيار كتب الأطفال بواسطة الأمهات. بجانب كل قول أرقام متسلسلة. اختاري الرقم الأكثر ملاءمة لك. طبعاً، لا توجد إجابات صحيحة أو خاطئة. ضعي دائرة حول الرقم الأصح بالنسبة لك.

لا أوافق بالمرة	لا أوافق	أوافق قليلاً	أوافق	أوافق جداً	
1	2	3	4	5	1 مهمٌ لي أن تكون كلمات الكتاب معروفة لولدي.
1	2	3	4	5	2 حسب رأيي، مهم أن تكون الرسومات مركزية في الكتاب.
1	2	3	4	5	3 أنا أشتري القليل من الكتب لأولادي لأن أسعارها عالية.
1	2	3	4	5	4 مهمٌ لي أن يكون غلاف الكتاب ممتعاً وجذاباً.
1	2	3	4	5	5 مهمٌ لي ملاءمة الكتاب لمناسبة تقرب، مثل: عيد، ولادة أخ...
1	2	3	4	5	6 أنا أختار الكتب حسب توصية معلمة الروضة.
1	2	3	4	5	7 أنا أقرأ كل الكتاب قبل أن أقرأه لابني/إبنتي.
1	2	3	4	5	8 أنا أفحص سُمك الكتاب (عدد الصفحات وكمية الكلمات في الصفحة) قبل أن أختاره.
1	2	3	4	5	9 أنا أفضل الكتب التي معها لعبة أو ملصقات.
1	2	3	4	5	10 أنا أفضل كتب الأطفال التي رسوماتها ملونة جداً.
1	2	3	4	5	11 أنا أقرأ ما كتبت على ظهر الكتاب قبل أن أقرأ لابني/لابنتي.
1	2	3	4	5	12 أنا أختار كتاباً لأولادي حسب توصية أو إعلان في الجريدة.
1	2	3	4	5	13 مهمٌ لي أن يُثير الكتاب المشاعر عند إبني/إبنتي.
1	2	3	4	5	14 عندما أختار كتاباً لولد، أنا أفتش حسب موضوع معين.
1	2	3	4	5	15 مهمٌ لي أن تُثير الشخصيات في الكتاب تضامناً عند ولدي.
1	2	3	4	5	16 أنا أفضل كتب الأطفال التي فيها الحكمة مرتبطة بالحياة اليومية لولدي.
1	2	3	4	5	17 مهمٌ لي أن تكون علاقة منطقية بين الحوادث في الكتاب.
1	2	3	4	5	18 أنا أشتري كتب أطفال بالأساس عندما تكون حملات.
1	2	3	4	5	19 أنا أفكر أن الشخصيات في قصص الأطفال يجب أن تكون بسيطة (غير مركبة أو عميقة).
1	2	3	4	5	20 مهمٌ لي أن يحدث شيء ممتع وأصيل في القصة.

5	4	3	2	1	21	כְּתֹבָהּ בְּיָמֶיהָ לַעֲבֹדָה הִיא אֲחֵרָה בְּנֵי נִצְחָהּ (מִתְּלָה: שִׁפְחָה קַבְּלָה לְפִתּוֹחַ, מִכָּתִיב קַבְּלָה לְשִׁבְחָה וְמָה שֶׁבָּהּ).
5	4	3	2	1	22	מְהֵרָה לִּי אֲנִי תִּכְוֶן לַעֲבֹדָה הַכְּתָב גְּנִיָּה (מִתְּלָה: קַמּוֹס לַעֲבֹדָה וְאַשְׁרָה).
5	4	3	2	1	23	מְהֵרָה לִּי אֲנִי תִּכְוֶן עֲלָאוֹת חֻקִּיָּה (מִתְּלָה) בֵּין שִׁפְחָה קַבְּלָה.
5	4	3	2	1	24	אֲנִי אֲפְּזֵל הַכְּתָב הַיּוֹרֵה תִּכְסֵּב קִימָה לְאוֹלָדִים.
5	4	3	2	1	25	אֲנִי אֲפִקֵּר אֲנִי מִן הָאֲפְּזֵל אֲנִי תִּכְוֶן כְּתֹב הָאֲפְּזֵל קְצִירָה.
5	4	3	2	1	26	אֲנִי אֲפְּזֵל הַכְּתָב לְטִיפָה הַמְּלִמֵּס (מִתְּלָה: כְּתֹב לָהּ עֲלָף אֲמִלֵּס אוֹ מְחִמְלִי).
5	4	3	2	1	27	אֲנִי אֲפְּזֵל כְּתֹב הָאֲפְּזֵל בְּיָמֶיהָ רִשְׁאוֹת מְרִכְבָּה.
5	4	3	2	1	28	מְהֵרָה לִּי אֲנִי תִּכְוֶן לַעֲבֹדָה הַכְּתָב לְטִיפָה לְאָזְנוֹת וְכִסְפוֹת.
5	4	3	2	1	29	אֲנִי אֲפְּזֵל שְׂרָה עֲדָה כְּתֹב הָאֲפְּזֵל זְמַן חִמְלָה.
5	4	3	2	1	30	אֲנִי אֲפְּזֵל שְׂרָה עֲדָה כְּתֹב הָאֲפְּזֵל זְמַן חִמְלָה.
5	4	3	2	1	31	חֲסֵב תְּקִדִירִי, כְּתֹב הָאֲפְּזֵל יִכְבֵּד אֲנִי תִּכְשֵׁף הַוֹלֵד לְמוֹד מִן הַוָּאֲרֵעַ.
5	4	3	2	1	32	אֲנִי אֲפִתֵּשׁ עַן כְּתֹב הָאֲפְּזֵל זָאוֹת אֲסֻלוֹב חָאֵס בְּהַרְסוֹמָת.

שְׂכָרָה עֲלֵי תְּעֹאוֹנְכָהּ!

נספח 3: רשימת קריטריונים לבחירת ספרים

אימא יקרה,

לפניך רשימת קריטריונים שעל פיהם אפשר לבחור ספרים לילדים. סמני את שלושת הקריטריונים החשובים לך ביותר, כאשר את בוחרת ספרים לבנך/בתך:

1. שפה	7. גימיקים (לדוגמה: ספר נפתח, מדבקות מצורפות)
2. עלילה	8. שיקול דעת עצמאי (לדוגמה: קריאה של הספר וביקורת עצמית עליו)
3. דמויות	9. ערכים
4. שיקול כלכלי (לדוגמה: מבצעים, ספרים זולים)	10. אורך ועובי הספר
5. המלצות (לדוגמה: גננת, עיתון)	11. נושא הספר
6. איור	

תודה על שיתוף הפעולה!

נספח 3: قائمة معايير لاختيار كتب

الأم المحترمة،

أمامك قائمة معايير، التي حسبها يُمكن اختيار كتب للأولاد. أشيري إلى المعايير الثلاثة الأهم بالنسبة لك عند اختيارك كتبًا لابنك/ابنتك:

1. اللغة	6. الرّسم التوضيحي
2. الحبكة	7. وسيلة إضافية (مثلًا كتاب يفتح بكشل معين، ملصقات)
3. الشخصيات	8. قرار مستقل (مثلًا: قراءة الكتاب ونقد ذاتي له)
4. العامل المادي (مثلًا حملات، كتب رخيصة)	9. القيم
5. التوصيات (مثلًا: توصية الحاضنة، توصية جريدة)	10. طول وسمك الكتاب
11. موضوع الكتاب	

شكرًا على تعاونك!